

321 זכויות התושבים בירושלים המזרחית

האוכלוסייה הפלסטינית שבירושלים מונה כיום כמעט 40% מסך תושבי העיר,³²² אולם סובלת מהזנחה בהיקף בלתי נתפס ומהתעמרות חמורה ושיטתית מצד הרשויות הישראליות. מאז הסיפוח הישראלי ביוני 1967 – סיפוח שנעשה תוך הפרת המשפט הבינלאומי – מתמצית ההשקעה באוכלוסייה זו באחוזים בודדים מסך התקציבים והמשאבים. כ-79% מהפלסטינים המתגוררים בירושלים חיים מתחת לקו העוני.³²³ השכונות הפלסטיניות הן המוזנחות ביותר בעיר מכל בחינה שהיא: שירותים עירוניים דוגמת איסוף אשפה, ריבוד כבישים ותאורה מסופקים באופן מינימלי בלבד, ותושביהן סובלים ממחסור חריף במבני ציבור ובמתקנים דוגמת בתי ספר, גני ילדים עירוניים וגני שעשועים, ומהיעדרם של אזורי תעשייה ומסחר, מוסדות חברה ותרבות וכיוצא באלה. מצב זה חמור שבעתיים בשכונות הפלסטיניות שהופרדו בשנים האחרונות מהעיר על ידי חומת ההפרדה.

את המשאב הבסיסי, הקרקע, הפקיעה ישראל ברחבי מזרח העיר מאז 1967 לטובת הקמת שכונות ישראליות, באופן המונע כיום אפשרויות פיתוח והרחבה של השכונות הפלסטיניות. בהיעדר תכנון ופיתוח ראויים בונים התושבים את בתיהם בלא היתרים, ומתמודדים עם הריסות בתים ועם קנסות גבוהים המושטים עליהם בגין בנייה ללא היתר. המכשולים התכנוניים מולידים שורה של בעיות חמורות, כגון מניעת התחברות חוקית למים ולביוב ואי-הסדרה של מבני ציבור ותשתיות. נוסף על כך, בהיותם בעלי מעמד של תושבי קבע, חשופים התושבים הפלסטינים של ירושלים להתעמרות מצד משרד הפנים, המתבטאת, בין השאר, במדיניות של הפקעת תושבות. לא אחת, ננקטת כלפיהם אלימות מצד שוטרי משטרת ירושלים ומג"ב, וזכויותיהם מופרות דרך שגרה בהליכים של חקירה ומעצר. התוצאה העגומה של כל אלה היא פגיעה חמורה ומקיפה בזכויות התושבים.

חוק נכסי נפקדים

סוגיית ההחלה של חוק נכסי נפקדים על רכוש המצוי בירושלים המזרחית ושייך לפלסטינים תושבי הגדה המערבית נדונה השנה בבית המשפט העליון, ולא בפעם הראשונה. הרכב מורחב של בית המשפט העליון קיים שני דיונים בערעורים העוסקים בנכסים המצויים בירושלים המזרחית שהופקעו מידי בעליהם, תושבי הגדה המערבית, והועברו לידי האפוטרופוס לנכסי נפקדים.³²⁴ הדיון טרם הסתיים, אולם כתוצאה מההתדיינות נדרש היועץ המשפטי לממשלה להבהיר את עמדתו בנוגע להחלת חוק נכסי נפקדים בירושלים המזרחית. אמנם, טרם הובהר אם צפויה להתגבש מדיניות

³²¹ את הפרק כתבה רונית סלע, מנהלת פרויקט זכויות התושבים בירושלים המזרחית באגודה לזכויות האזרח.
³²² על פי נתוני מרשם האוכלוסין, 31.12.2012, חיים בירושלים 371,844 תושבים שאינם יהודים. מקובל להניח כי רובם הגדול הם פלסטינים.

³²³ **ממדי העוני והפערים החברתיים – דוח שנתי 2011**, ה"ש 299 לעיל, לוח 11א' בעמ' 31.

³²⁴ ע"א 2250/06 האפוטרופוס לנכסי נפקדים נ' דקאק נוהה; ע"א 5931/06 דאוד חטאב חסיין נ' שאול כהן; ע"א 6580/07 האפוטרופוס לנכסי נפקדים נ' עזבון המנוח טאלב עלי עבדאללה אבו זהרייה; ע"א 2038/09 ד"ר וליד עבד עיאת נ' האפוטרופוס לנכסי נפקדים. שני תיקים נוגעים בנכסים המצויים בבית חנינא, שלישי בבית צפאפא, והרביעי במלון "קליף" הסמוך לאבו דיס. הדיון בערעורים אוחד. על הדיון האחרון ראו כאן: ניר חסון, **שופטי העליון רמזו שהם רוצים לבטל את חוק נכסי נפקדים במזרח י-ם**, הארץ, 10.9.2013.

חדשה ומה עשויות להיות השלכותיה, אולם די היה בהצהרותיו של היועץ עד כה³²⁵ כדי לעורר בהלה וחשש.

חוק נכסי נפקדים, התש"י-1950, נועד להעביר לידי המדינה – באמצעות האפוטרופוס לנכסי נפקדים – את הרכוש והנכסים הפלסטיניים הרבים המצויים בשטחי מדינת ישראל שנתרו "ללא בעלים", להלכה או למעשה, בעקבות המלחמה, ובעקבות הפיכתם של פלסטינים רבים לפליטים. על פי החוק, כל אדם שבעת הקמת מדינת ישראל שהה באחת מהמדינות שהוגדרו כמדינות אויב, הוגדר "נפקד", ורכושו הופקע והועבר לאפוטרופוס על נכסי הנפקדים.

כעשרים שנה מאוחר יותר, שלוש שנים לאחר סיפוח ירושלים המזרחית והחלת החוק הישראלי באזור, נקבע בחוק הסדרי מנהל, התש"ל-1970, כי אי אפשר יהיה להכריז על נכסיהם של תושבי ירושלים המזרחית כנכסי נפקדים, אף שטכנית, מאחר ששהו "במדינת אויב" (ירדן) בתקופה שנקבעה בחוק, אפשר היה לכאורה לטעון שהם נפקדים. באופן זה, אפשר החוק לירושלמים שלא לאבד את נכסיהם שבמזרח העיר – אך נמנע מלספק הגנה דומה לפלסטינים בעלי רכוש בירושלים שאינם מתגוררים בעיר, ובכללם מי שמתגוררים בסמיכות לעיר אך מחוץ לגבולותיה המוניציפליים. כך מאפשר החוק להעביר לידי האפוטרופוס לנכסי נפקדים קרקעות שבעליהן מעולם לא זנחו אותן, והמשיכו לעבד אותן ולהתפרנס מהן, כפי שעשו מאז ומתמיד וכשם שנהגו אבותיהם זה דורות. הגדרתם של אנשים אלה "נפקדים" מבוססת לעתים על קו גבול שרירותי, העובר בין ביתם לבין אדמותיהם, והמפריד בין השטח שסופח לישראל לבין השטח שלא סופח. במקרים אחרים מדובר בנכסים של תושבי השטחים, המשכירים לאחרים את זכות השימוש בנכס או מאפשרים לקרובי משפחתם להשתמש בנכסים שברשותם.

יישום החוק מאז ועד היום גורם לפגיעה חריפה ובלתי מידתית בזכות הקניין, בחופש העיסוק ובזכות לקיום בכבוד של פלסטינים בעלי נכסים בירושלים שחיים בשטחים, ואף נוגד את עקרונות המשפט הבינלאומי ההומניטרי.³²⁶ ניסיון החלתו של החוק על בעלי מלון "קליף"³²⁷ מדגים את הפגיעה הקשה שנגרמת בחסותו, ואת היותו של המושג "נפקד" ריק מתוכן: בעוד המלון שוכן בקצה שטחה המוניציפלי של ירושלים, גרים הבעלים כמה מאות מטרים משם, בגדה המערבית, בדיוק מעבר לגבול שטחה של העיר. אף שהבעלים מעולם לא עזבו את ביתם, הפכה אותם הגדרתו הטכנית של החוק הישראלי ל"נפקדים", ונכסם הופקע מהם.

לחוק נכסי נפקדים יש השפעה גם על נכסים שבבעלות משפחתית המצויים ברחבי ירושלים המזרחית, במקרים שבהם חלק מבעלי הנכס או היורשים הם תושבי ירושלים המזרחית, בעוד האחרים חיים בשטחים או במדינות ערב. במקרים אלה, האפוטרופוס לנכסי נפקדים עלול לטעון לבעלות על החלק היחסי בנכסים. כך, מבנים שהיו שייכים בעבר למשפחה פלסטינית מורחבת נחלקו על פי צו בית משפט: בחלק אחד של הנכס מתגוררים בני המשפחה שנתרו בירושלים, ובחלקים אחרים, שהיו שייכים לבני משפחה שאינם חיים בעיר, מתגוררים מתנחלים שקיבלו זכויות שימוש באחוזים אלה של הנכס באמצעות האפוטרופוס.³²⁸ ההיקף המדויק של הנכסים שהופקעו באמצעות

³²⁵ ניר חסון, [חוות דעת של היועץ המשפטי לממשלה: חוק נכסי נפקדים תקף גם במזרח ירושלים](#), הארץ, 4.6.2013.

³²⁶ להרחבה בעניין המשפט הבינלאומי ההומניטרי ראו חוות דעת מטעם ארגון עדאלה, שביקשה להצטרף כ"ידיד בית המשפט" לדיון בערעורים הנ"ל, יולי 2013, <http://tinyurl.com/nlfj82c>.

³²⁷ אחד התיקים שנדונים בערעורים הנ"ל.

³²⁸ מירון רפפורט, [עסקה אפלה בסילואן](#), עמותת עיר עמים, מאי 2009.

החוק אינו ידוע, אולם בשלו התושבים מעדיפים לא להסדיר את רישום הקרקעות שברשותם לצורך בנייה חוקית או לצורך מכירת נכסים, שמא במסגרת הליך הרישום יופקעו מהם קרקעות ונכסים משפחתיים.

הפקעה של נכסים בירושלים המזרחית, בתואנה כי בעליהם הפלסטינים המתגוררים בשטחים הם "נפקדים" על פי לשון החוק, נמשכת ונפסקת לסירוגין מאז 1967, בהתאם ללחצים פוליטיים,³²⁹ ולעתים ככלי להעברת "נכסי נפקדים" לידי מתנחלים באזורים כמו סילוואן והרובע המוסלמי.³³⁰ במשך שנים רבות, התקבלו החלטות על הפקעות ועל שינויים במדיניות היישום של חוק נכסי נפקדים במחשכים, בלי שיתאפשר דיון ציבורי ואף בלי לעדכן את בעלי הנכסים. לא אחת מהווים נכסים אלה מקור פרנסה יחיד לבעליהם; נוכח החוק הם חיים באי ודאות ובחוסר יציבות מתמשכים, ובחשש מתמיד כי הרוחות המשתנות יגרמו ליישומן הפתאומי של החוק, באופן שיגדע באחת וללא כל התראה את הבעלות על נכסיהם.

במכתב חריף ששלח בשנת 2005 היועץ המשפטי לממשלה אז, מני מזוז, נגד ניסיונות ליישם את החוק בירושלים המזרחית, הסביר היועץ כי "הנפקדות של נכסי תושבי איו"ש במזרח ירושלים היא טכנית באופיה, שכן הם הפכו לנפקדים בשל פעולה חד צדדית שנקטה מדינת ישראל, וכאשר לא מתקיימת כאן, לכאורה, התכלית של החוק".³³¹ מזוז הורה שלא ליישם את החוק, אלא בנסיבות יוצאות דופן ובהסכמת היועץ המשפטי לממשלה. עמדתו של היועץ הנוכחי, יהודה וינשטיין, היא כי החלת חוק נכסי נפקדים על תושבי השטחים "מעלה קשיים משמעותיים הן במישור הבינלאומי והן במישור המשפט המנהלי"; אף על פי כן, סבור היועץ המשפטי לממשלה כי החוק אכן חל על רכוש בירושלים המזרחית ששייך לתושבי השטחים.³³² מהודעה שהגישה הפרקליטות לבית המשפט העליון עולה, כי היועץ שוקד על נוהל חדש, ולפיו, לכשתידרש המדינה להכריע בסוגיות של נכסי נפקדים של פלסטינים, יהא עליה לקחת בחשבון שני קריטריונים חדשים: האחד, אם לבעלי הנכס עבר ביטחוני או זיקה לגורם עוין; והשני, ההשלכות הצפויות מהחזרת הנכס לבעליו הפלסטיני "לאור מיקומו במארג השכונות בירושלים", דהיינו, אם מדובר באזור פלסטיני מובהק או באזור שבו שוכנות גם משפחות יהודיות.³³³ נראה אפוא כי מתגבשת מדיניות חדשה, שתאפשר את המשך הפקעת הנכסים בירושלים המזרחית מידי פלסטינים.

סלילת כביש 4 בבית צפאפא

בשלהי 2012 החלו עבודות לסלילת החלק הדרומי של כביש בגין, מקטע בן שישה מסלולים, בלב בית צפאפא, כפר פלסטיני השוכן בדרום ירושלים. בניגוד לתוואי של כביש בגין באזורים אחרים בעיר, שבהם עובר הכביש בשולי השכונות, בבית צפאפא מתוכנן המסלול **בין בתי הכפר ממש**, באופן שיבטר את הכפר לארבעה מקטעים.

³²⁹ לסקירה היסטורית: **נפקדים בעל כורחם – הפקעת נכסים בירושלים המזרחית תחת חוק נכסי נפקדים**, עמותת עיר עמים, יולי 2010.

³³⁰ **עסקה אפלה בסילוואן**, ה"ש 328 לעיל.

³³¹ הציטוט מובא בחוות הדעת של ארגון עדאלה בערעורים נ"ל, ה"ש 326 לעיל.

³³² **הודעת עדכון מטעם המדינה לביהמ"ש העליון בעניין נכסי נפקדים**, באתר משרד המשפטים, 29.08.2013.

³³³ רויטל חובל וניר חסון, **וינשטיין מאפשר לתפוס נכסים במזרח ירושלים ככלי להענשת פלסטינים**, הארץ, 14.18.2013.

מאז החלו העבודות, קיימו התושבים שורה של הפגנות ואירועי מחאה וכן הגישו עתירה מינהלית לבית המשפט המחוזי בירושלים וערעור לבית המשפט העליון.³³⁴ התושבים הסבירו את המשמעויות ההרסניות של סלילת הכביש כמתוכנן: ביתור הכפר; ניתוק כבישים פנימיים; גזל אדמות; מפגעים סביבתיים חמורים עקב עבודות הבנייה המסיביות; רעש מתמיד עם פתיחת הכביש המהיר לתנועה; וסכנה לחיי אדם.³³⁵ הטעם לפגיעה הרחבה, מדגישים התושבים, אינו נוגע כלל לשיפור מצב התחבורה של אנשי בית צפאפא, כי אם הקלה על תנועת כלי הרכב מגוש עציין לירושלים וחזרה, דהיינו חיבור גוש ההתנחלויות הדרומי לירושלים.

בניגוד למקובל ולראוי, באחד ממקטעי הכביש שעובר בתוך בית צפאפא לא הגישה העירייה תוכנית מפורטת, שבמסגרתה מוזמן הציבור להציג התנגדויות בפני ועדות התכנון. תחת זאת, נסמכות הרשויות על תוכנית מתאר מקומית משנת 1990. לא זו בלבד שחלפו מאז למעלה משני עשורים והמצב התכנוני בשטח השתנה מאוד, אלא שהתוכנית הישנה לא עסקה כלל בסלילת כביש מהיר בן שישה מסלולים.³³⁶ בחוות הדעת התכנונית שהגיש לבית המשפט העליון ארגון במקום – מתכננים למען זכויות תכנון, נטען כי התוכנית אינה מפורטת, ומשום כך אי אפשר היה בכלל להנפיק ממנה היתרי בנייה.³³⁷ בשיחות שערכו נציגי התושבים עם נציגי עירייה, ובמסגרת הליכי העתירה לבית המשפט המחוזי והערעור שהגישו לבית המשפט העליון, הציעו התושבים והמתכננים הצעות קונקרטיות לצמצום הנזקים, למשל על ידי הקטנת רוחב הכביש, מנהור וקירוי. לעת עתה, הרשויות מסרבות לכך. הסוגיה תלויה ועומדת בבית המשפט העליון, אולם העבודות נמשכות.

כביש 4 הוא דוגמה למדיניות רחבה יותר של תכנון בלתי ראוי בשטחים ציבוריים בירושלים המזרחית, המתעלם מהצרכים של התושבים הפלסטינים ופוגע בזכויותיהם. כך למשל, כביש דב יוסף, שנסלל בשנות התשעים ומחבר את השכונות גילה ופת, עובר על אדמות של בית צפאפא ומנתק אגב כך חלק מהכפר. בדומה, הסתיימה השנה סלילתו של כביש 20 שבצפון ירושלים, שנועד לחבר את כביש 443 לכביש עוקף רמאללה, וחוצה את שכונת בית חנינא. הסיפוח החד-צדדי של ירושלים המזרחית – מהלך האסור על פי הדין הבינלאומי – מטיל על ישראל שורה של חובות שעיקרן לדאוג לרווחתם ולשלומם של תושבי ירושלים המזרחית. נוכח המחסור החמור בשירותים בסיסיים, בתשתיות ובמבני ציבור דוגמת בתי ספר, טיפות חלב, סניפי דואר וכיוצא באלה, חובתה של המדינה לייעד את השטחים הציבוריים לטובת התושבים המקומיים. אולם במקום להקדיש מאמצים לפיתוח השכונות הפלסטיניות ולדאוג לחיי התושבים ולרווחתם, מקדמות הרשויות תוכניות העומדות בניגוד חריף לאינטרסים של התושבים ופוגעות בזכויותיהם, בלי לשתף את הציבור ולעתים אף תוך עקיפה של דיני התכנון.

³³⁴ ע"מ 1508/13 עלא סלמאן נ' עיריית ירושלים, ע"מ 1489/13 המינהל הקהילתי לשכונת בית צפאפא-שרפאת נ' עיריית ירושלים.

³³⁵ לרקע, עדכונים וקישורים בעניין כביש 4 ראו: **כביש 4 דרום – בית צפאפא ושרפאת**, אתר עמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון. ראו גם: ניר חסון, **ללא דיונים ובלי תכנון: עיריית י-ם סוללת אוטוסטרדה בלב שכונת מגורים ערבית**, הארץ, 20.12.2012.

³³⁶ **ובלבה פצע: סיפורו של כביש בגין בתוך בית צפאפא**, עמותת עיר עמים, 20.12.2012.

³³⁷ בקשה להצטרפות כ"ידיד בית המשפט" וחוות דעת תכנונית בתיקים הנ"ל, עמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון, אוגוסט 2013, <http://tinyurl.com/q6s3b7j>.

השכונות שמעבר לגדר הפרדה

חומת בטון בגובה שמונה מטרים ויותר מפרידה בין כמה שכונות פלסטיניות בצפון ירושלים, הממוקמות בתוך שטחה המוניציפלי, לבין שאר חלקי העיר. בשכונות אלה מתגוררים כמה עשרות אלפי תושבים.³³⁸ אף שמדובר, כאמור, בשטח שנמצא בתוך הגבולות המוניציפליים של ירושלים, והגם שמתגוררים בו תושבי קבע של מדינת ישראל,³³⁹ **מאז בניית גדר ההפרדה הפך האזור הפקר גמור**. בשכונות אלה אין נוכחות של משטרה, וקשה אפילו לשכנע טכנאי להיכנס לאזור כדי לתקן תקלה. המחסור במבנים לצורכי ציבור, דוגמת בתי ספר, הוא אקוטי; שירותים סטנדרטיים כמו איסוף אשפה וניקיון, או שיפוץ וריבוד כבישים, הפכו מינימליים או נעלמו לגמרי. מגרשי משחקים, פארקים ואפילו מפרצי חניה הם בגדר משאלות לב בלבד.

במשך עשורים נמנעו הרשויות הישראליות לחלוטין מהסדרה תכנונית, ולו מינימלית, של השכונות שמעבר לגדר, ובשל כך אין באפשרותם של התושבים לקבל היתרי בנייה. בהיעדר תכנון והסדרה מתבצעת הבנייה בשכונות אלה ללא היתר, ולעתים באופן בלתי מבוקר. בנייני ענק כפטריות אחרי הגשם על כל מגרש פנוי, וגורמים לקריסתן של תשתיות המים והביוב, החלשות ממילא. במקום למלא את חובתה בתחום התכנון ולאפשר פיתוח של האזור, לאחר כמה שנים שקטות יחסית חידשה העירייה בשנה האחרונה את מדיניות הריסות הבתים, ופנתה לבית המשפט בבקשה למתן צווי הריסה לעשרות בניינים ובתים בראס ח'מיס ובראס שחאדה, שבהם מתגוררות מאות משפחות.³⁴⁰ העירייה גם ערכה מיפוי של הבנייה ללא היתר באזור, ואפשר להניח שבעתיד הקרוב יוצאו צווי הריסה נוספים.

אם כלל השכונות הפלסטיניות שבירושלים מתמודדות עם הזנחה חמורה מצד העירייה והרשויות הממשלתיות בתחום קבלת שירותים, הרי בשכונות שמעבר לגדר המצב חמור פי כמה. פניות אל אגפי העירייה ואל משרדי ממשלה אינן מועילות; ניכר כי איש אינו רואה עצמו אחראי לרווחת התושבים. ביולי 2012 דווח בתקשורת כי ראש העיריה ניר ברקת מתכוון לבקש מצה"ל ליטול אחריות בנושא אספקת שירותים לאזור, באמצעות המינהל האזרחי.³⁴¹ צעדים מסוג זה מאותתים לעובדי עיריית ירושלים כי לא מוטל עליהם לתת כל מענה לתושבי האזור, שכן מעמדם כירושלמים נתון בסימן שאלה. נוצר מצב אבסורדי: מצד אחד, הרשויות הישראליות אינן מעניקות לשכונות אף לא את המינימום ההכרחי, ומנגד, הרשות הפלסטינית מנועה לפעול באזור מכוח הסכמי אוסלו, האוסרים עליה לפעול בשטחי ירושלים.

תושבי השכונות שמעבר לגדר קשורים בטבורם לירושלים. כמו בעבר, עליהם להגיע לשאר חלקי העיר מדי יום ביומו לצורכי עבודה, לימודים, קבלת שירותי בריאות ושירותים אחרים, ביקורי

³³⁸ מספר התושבים המדויק באזורים אלה אינו ידוע. לפי הערכות שפרסם במרץ 2011 משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA) הוא עומד על 55,000 – [East Jerusalem: key humanitarian concerns](#), United Nations, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, בעמ' 68-69. לפי השנתון הסטטיסטי של מכון ירושלים לחקר ישראל לשנת 2013, 35,000 פלסטינים המחזיקים תעודות זהות ישראליות מתגוררים בשכונות הירושלמיות מעבר לחומה (מכון ירושלים לחקר ישראל, **השנתון הסטטיסטי לירושלים לשנת 2013**, מספרי תושבים לפי שכונות, תעודת זהות ישראלית והן פלסטינים בעלי תעודת זהות פלסטינית, מגיעות עד 100,000 תושבים. http://jiis.org.il/upload/yearbook2013/shnaton_C1413.pdf). הערכות אחרות, הכוללות הן פלסטינים בעלי תושבי ירושלים המזרחית מחזיקים בתעודות זהות ישראליות והם, על פי רוב, בעלי מעמד של תושבי קבע בישראל. מיעוטם הם אזרחי המדינה.

³⁴⁰ ניר חסון, **עיריית ירושלים מחלקת צווי הריסה למאות דירות במזרח העיר**, הארץ, 4.11.2013.

³⁴¹ חיים לוינסון וניר חסון, **י-ם מבקשת להעביר אחריות על שכונות מעבר לגדר לצה"ל**, הארץ, 24.7.2012.

ראו גם פניית האגודה לזכויות האזרח לראש העירייה ברקת, 26.7.2012, <http://www.acri.org.il/he/?p=22979>.

משפחה, ושאר צורכי החיים. אלא שכעת, נאלצים עשרות אלפי האנשים והנשים **לעבור דרך מחסום** בדרכם אל שאר חלקי העיר. תושבי כפר עקב וסמירמיס הירושלמים עוברים דרך מחסום קלנדיה, המשמש גם אלפים מתושבי השטחים שמחזיקים באישורי כניסה לישראל. המחסום והכבישים המובילים אליו מתאפיינים בעומסי תנועה אדירים בכל ימות השבוע, והעוברים בו רגלית נאלצים להתמודד עם דוחק ועם זמני המתנה ארוכים. תושבי מחנה הפליטים שועפט, ראס ח'מיס, ראס שחאדה ושכונת השלום עוברים דרך מחסום מ.פ. שועפט, המיועד רק לתושבי האזור המחזיקים בתעודת זהות ישראלית (דהיינו, לא לתושבי השטחים). יש לציין כי לפני שנים אחדות אישר בג"ץ את תוואי הגדר באזור בתנאי שהמדינה תדאג לשמור על מרקם החיים של התושבים על אף החומה והמחסומים,³⁴² אולם בפועל הבטחות אלה אינן ממומשות.

כצפוי, הצבת חומות ומחסומים בתוככי עיר מולידה בעיות חדשות לבקרים. כך למשל, במהלך 2013 גילו סוחרים בעלי בתי מלאכה באזור מ.פ. שועפט, שעברו בקביעות דרך מחסום מ.פ. שועפט, כי ישנה מדיניות חדשה ולפיה נאסר עליהם לעבור במחסום אם יש ברשותם סחורה. משמעותה של המדיניות החדשה היא גזילת זמן ונטל של הוצאות מיותרות, שכן כדי להיכנס לעיר על הסוחרים לנסוע בדרכים עוקפות ולעבור דרך מחסומים אחרים.

גם תלמידים מהשכונות שמעבר לגדר, הנאלצים ללמוד מחוץ לשכונתם בשל המחסור החמור בכיתות לימוד בשכונות, מתמודדים יום-יום עם קשיי המחסומים. בכל בוקר מתאספים במחסום אלפי תלמידים, ובהם תלמידי בתי ספר יסודיים, ונוסעים בהסעות לבתי ספר ברחבי העיר. באזור מ.פ. שועפט העירייה אמנם מספקת הסעות מהמחסום לבתי הספר, אך לא מבתיים של התלמידים ועד המחסום, גם אם הם גרים במרחק המזכה אותם בכך.³⁴³ כך, יש תלמידים הנאלצים לצעוד ברגל מרחק רב עד הגיעם להסעה.³⁴⁴ לאורך השנים, נוהלים שונים שהונהגו במחסומים הקשו על תלמידים ופגעו בזכויותיהם. לא מן הנמנע כי לסוגיית המעבר במחסומים והקשיים הכרוכים בה יש השפעה על שיעור הנשירה הגבוה מבתי הספר שבאזורים אלה, נשירה שראשיתה כבר בכיתות הנמוכות. הפתרונות המעטים למצב מקורם בתושבים, לא ברשויות. כך למשל, בכפר עקב יזמו התושבים הקמת בית ספר חדש, המאפשר לילדים ללמוד באזור מגוריהם.

בספטמבר 2012 נסגר מחסום רגלי ששימש את תושבי שכונת ראס ח'מיס, וקטעי החומה שבאזור נבנו מחדש, אגב גרימת נזקים כבדים לתשתיות: כביש גישה שנסלל על חשבון התושבים נפגם בגלל הפעלת כלים כבדים, וחלקו נחפר; העבודות על החומה הרסו את צדי הדרך ששימשו את הולכי הרגל, והשטח הצר נמלא מהמורות המסכנות את העוברים בו; עמודי תאורה, קווי חשמל ותשתיות של חברת בזק ניזוקו גם הם. פניית האגודה לזכויות האזרח למפקד מג"ב עוטף ירושלים, בדרישה לתיקון הנזקים, לא הועילה.³⁴⁵ משראו התושבים כי הרשויות אינן נוקפות אצבע, ביצעו חלק מהתיקונים בעצמם ועל חשבונם.

³⁴² במסגרת בג"ץ 6193/05 **ועד תושבי ראס חמיס נ' הרשות המוסמכת עפ"י חוק להסדר תפיסת מקרקעים** (פס"ד מיום 25.11.2008).

³⁴³ על פי הקבוע בחוזר מנכ"ל משרד החינוך, הסעות ניתנות לתלמידים בגיל חינוך חובה כאשר המרחק בין מקום המגורים לבית הספר הקרוב גדול משני ק"מ (עד כיתה ד') או משלושה ק"מ (מכיתה ה' ואילך).

³⁴⁴ ראו למשל את סיפורם של התלמידים בשכונת ראס ח'מיס, ב: אורי איתן ואחי', **מערכת החינוך הכושלת בירושלים המזרחית – מעקב שנתי**, האגודה לזכויות האזרח ועמותת עיר עמים, אוגוסט 2013, בעמ' 7-8.

³⁴⁵ פניית האגודה לזכויות האזרח מחדש פברואר 2013, <http://www.acri.org.il/he/?p=25727>.

בעיה נוספת שנגרמת בעטיים של החומה והמחסומים, נוגעת למעמדם של תושבי השטחים הנשואים לבני זוג בעלי תעודת זהות ישראלית, ומתגוררים בשכונות הללו. חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003 אינו מאפשר לתושבי השטחים הנישאים לישראלים לקבל מעמד אזרחי בישראל,³⁴⁶ ותחת זאת ניתנים להם היתרי שהייה בישראל. אף שההיתר מאפשר להם לשהות בכל מקום בירושלים ובישראל, פעמים רבות לא מאפשרים לתושבי השטחים המתגוררים באזור מ.פ. שועפט לעבור דרך המחסום הסמוך לבתיהם, בתואנה כי המחסום מיועד למחזיקי תעודות זהות ישראליות בלבד. כך, בעוד בני זוגם וילדיהם מורשים לעבור דרך המחסום, התושבים המסורבים נאלצים לעשות סיבוב גדול ולהיכנס לעיר דרך מחסום קלנדיה.

חשוב לזכור, כי לבד מהפגיעה הניכרת בתושבי השכונות שמעבר לחומה, הייתה לבניית גדר ההפרדה באזור ירושלים, שאורכה 142 ק"מ מתפתלים, השפעה שלילית על כלל התושבים הפלסטינים שחיים משני צדי החומה ומשני צדי הגבול המונציפלי. סגירת מעברים והנהגת מדיניות של היתרי כניסה ניתקו את ירושלים מהגדה המערבית, והביאו להחלשה כלכלית וחברתית של תושבי האזור.³⁴⁷

³⁴⁶ על "חוק האזרחות" באתר האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=26634>.
³⁴⁷ אייל הראובני, **חיים בהפרעה: השפעות ארוכות הטווח של גדר ההפרדה**, בצלם, אוקטובר 2012; **עדכון בנושא הגדר**, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), יולי 2011.